

ПСИХОЛОГІЯ ЗЛОЧИНУ І ПРАВОПОРУШЕННЯ

В. В. Корольчук, ад'юнкт кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Київського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНА ТА ЗАГАЛЬНОПСИХОЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦІВ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПОДАТКОМ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ

Проаналізовано кримінологічну та загальнопсихологічну класифікацію осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з ПДВ в Україні. Розглянуто типологію осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з ПДВ, за кримінологічно-психологічними, індивідуально-психологічними, соціально-культурними і психічними ознаками. Розкрито мотив і виділено основні типи злочинців, пов'язаних із ПДВ.

Ключові слова: кримінологічна характеристика; загальнопсихологічна характеристика; правосвідомість; типологія; саморегуляція.

Суспільні науки, які вивчають складні соціальні явища, здебільшого пов'язують предмет свого дослідження з проблемою особи. Вирішення низки актуальних питань, які тісно торкаються цієї проблеми, можливе на основі її глибокого і всебічного дослідження. До таких питань слід віднести пояснення і побудову моделі соціально значимих людських поступків, механізм взаємодії особистісних властивостей і якостей, типізацію особи.

Особа злочинця – сукупність психологічних властивостей, характерних для осіб, які вчиняють злочини. Вивчення особи злочинців, які вчиняють злочини, пов'язані з ПДВ, містить у собі дослідження кримінологічно-психологічних механізмів протиправної поведінки, мотивацію злочину, ролі й співвідношення індивідуально-психологічних і соціально-культурних факторів у формуванні особи злочинця й протиправної поведінки, впливу на нього сталих і ситуативних психічних станів, несприятливих зовнішніх факторів.

А. Р. Ратинов провідну роль під час вивчення особи злочинця відводить дефектам правосвідомості, ціннісно-нормативній орієнтації, специфічній структурі мотиваційних конструктів, а також конкретним психологічним якостям (агресивність, імпульсивність, емоційна збудливість, низький рівень інтелектуального розвитку, особистісна спрощеність) [1, с. 102–103].

Б. Д. Лисков і Т. Н. Курбатова, проаналізувавши основні підходи до особи злочинця, які мають місце в юриспруденції, дійшли висновку, що це поняття доцільно вживати лише до засудженого за конкретні злочини [2, с. 23–38].

З категорією “особа” пов’язують поняття “правосвідомість”, котре розуміють як сукупність правових ідей і відповідних їм психологічних форм, що відображають суспільне буття крізь призму соціальних відносин і права, втілилися в нормах, виступають практичною стороною правосвідомості, правових теорій, правових уявлень повсякденного порядку, а також у груповому й індивідуальному правовому погляді [3, с. 13].

Так, окремі дослідники особи злочинця довели, що деформації правосвідомості, які слугують джерелом поведінки, що відхиляється, містяться не в когнітивно-пізнавальній сфері, а пов’язані з рівнем оцінювальних суджень особи про право та її індивідуальну практику їх застосування.

Так, В. Л. Васильєв виявив такі особливості правосвідомості осіб, які вчинили злочини, а саме: 1) правосвідомість осіб, які вчинили злочин, як правило, за низкою істотних аспектів не збігається з існуючою суспільною правосвідомістю, суперечить правовим нормам; 2) злочинець заперечує конкретну правову норму або групу правових норм, які захищають суспільні відносини, на які він зазіхнув; 3) в інших випадках злочинець сприймає як правильну й справедливу діючу правову норму, відповідно до якої був засуджений, у її “абстрактному розумінні”, але вважає вирок занадто суворим, несправедливим [4, с. 20].

Аналізуючи особу, незмінно підкреслюють такі її якості, як цілісність і системність [5].

Вивчаючи людину, виділяють такі рівні: біологічний, коли людина розглядається як тілесна, природна істота; психологічний, коли людина виступає як об’єкт свідомої діяльності, і соціальний, коли людина виявляє себе як реалізатор об’єктивних суспільних відносин. Відповідно до цього у структурі властиво-

стей особи найчастіше виділяють три більші групи властивостей: соціальні, біологічні й психічні. Насамперед, у групі соціальних властивостей суб'єкта злочину можна розрізнити соціально-демографічні (соціальний і родинний стан, професійна приналежність), інтелектуальні (освітній і культурний рівні, вміння, навички) та інші. У групі біологічних властивостей виділяються статеві, вікові особливості, патологічні порушення, соматичні, функціональні й інші властивості. До групи психічних варто віднести психічні властивості, процеси, стани. Ця класифікація дозволяє, з одного боку, найповніше описати особу злочинця із залученням емпіричних відомостей, а з другого – простежити зв'язки як усередині аналізованої системи, так і її зовнішні зв'язки з іншими елементами системи злочинної діяльності.

А. П. Закалюк в одній з останніх своїх публікацій дійшов висновку, що поняття особи – це соціальний зліпок особин, а ще ширше – це соціально типове, що відрізняє особу в суспільних відносинах, зумовлює її суспільну активність, суспільну діяльність, лежить в основі їх спричинення. Зокрема, це сукупність соціально типових ознак, які сформувалися у процесі неблагополучного соціального розвитку особини, відрізняються своєю суспільною неприйнятністю та крайньою формою останньої – суспільною небезпечністю, зумовлюють криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи, безпосередньо спричиняють вчинення злочину [6, с. 239].

Таке визначення особи злочинця дають й автори базових видань кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Київського національного університету внутрішніх справ [7; 8 с. 71–73 та ін.]. Погоджуючись з цими авторами, слідуюмо з того, що особа аналізованого нами злочинця – це сукупність соціальних, психічних та інших властивостей, які складають суспільну небезпеку особи, винної в порушенні кримінального закону, пов'язаного з ПДВ.

Особі злочинця, винного у вчиненні злочину, пов'язаного з ПДВ, притаманна система ознак і властивостей, серед яких виділимо такі: 1) соціально-демографічні; 2) кримінально-правові; 3) соціально-рольові (соціальні вияви в різних сферах життєдіяльності, або іноді говорять про соціальні зв'язки); 4) моральні властивості; 5) психологічні ознаки; 6) емоційні

якості (фізичні (біологічні) характеристики) [9, с. 74–76; 10, с. 280–281; 11, с. 89–93 та ін.].

Кримінологічна характеристика особи злочинця набуває практичної й наукової значимості тільки за певної систематизації рис, властивостей і соціальних зв'язків особи злочинця. Цим цілям слугують кримінологічна типологія особи злочинця й класифікація злочинців.

Типологія виявляє найбільш істотні, закономірно (об'єктивно) властиві такому типу особи ознаки, властивості й зв'язки, які своєю сукупністю відображають сутність цього явища. Таким чином типологія являє собою сталу й стабільну систему характерних ознак особи злочинця.

Класифікація злочинців має на меті розподіл статистичної сукупності осіб, які вчинили злочини, на певні класи, розряди або категорії. Причому в підставі класифікації залежно від мети, яка стоїть перед нею, можуть лежати будь-які теоретично обґрунтовані критерії, пов'язані із причинами злочинної поведінки або пояснюючі її, а не тільки закономірні або найбільш істотні, як у типології. Класифікація фактично сприяє вивченню не особи як певного роду цілісності, а контингенту осіб, які вчинили злочини. При цьому встановлюються особливості статистичної поширеності у відповідних контингентах злочинців тих або інших кримінологічно значимих ознак. Однак кримінологічна класифікація не може бути здійснена у відриві від загальнопсихологічної класифікації особи.

Одними з перших аналіз особи злочинця і її класифікацію здійснили Чезаре Ломброзо й Енріко Феррі. Вони висунули теорію “уродженого злочинця” і запропонували класифікацію, яка включала п'ять типів злочинців: 1) природжених; 2) “злочинців внаслідок божевілля”; психопатів і інших страждаючих психічними аномаліями; 3) злочинців із пристрасті; 4) випадкових; 5) звичних [12, с. 6–13].

Значні дослідження, типології злочинців початку ХХ ст., належать С. В. Познішеву. Відповідно до його концепції всі злочинці (правопорушники) діляться на онтогенні й екзогенні, перші – це супротивники правопорядку, далекі від норм моралі й людяності, другі – особи, які вчиняють злочини під впливом зовнішнього впливу, недостатньо самостійні у виборі вчинків, легковажні й слабохарактерні [13, с. 32–45].

Серед класифікацій, які формувалися на той час, варто назвати класифікацію О. Ф. Лазурського, основні моменти якого позитивно сприймаються сучасними кримінологами й психологами. Він, беручи до уваги психічний зміст особи злочинців, розділив їх на чотири підтипи: 1) розумові; 2) слабовільні; 3) імпульсивні; 4) емоційні [14, с. 36–49].

Наведена класифікація була прийнята в основному сучасним дослідником особи злочинця А. Ф. Зелінським, який її істотно розвив з допомогою акцентуації психологічної сторони – психічного змісту особи. Він виділив кілька підтипів і відповідно їм рівнів психічної активності злочинців: а) розумовий; б) слабовільний; в) імпульсивний; г) емоційний; відповідно їм – рівні: 1) розважливі егоїсти; 2) апатичні; 3) безладні; 4) зосереджено жорстокі [15, с. 36].

Критерієм типового у злочинця є ступінь його суспільної небезпеки – міра його асоціальної, антисоціальної деформації й дефекти психічної саморегуляції. За цим критерієм можна виділити три типи злочинців – антисоціальний (злісний), асоціальний (менш злісний) і тип особи злочинця, який характеризується дефектами психічної саморегуляції (випадковий).

Поряд з мірою соціальної небезпеки злочинця можна виділити характер цієї небезпеки, зумовлений об'єктом злочинного замаху. У зв'язку із цим можна встановити три групи спрямованості злочинців: насильницьку, корисливу й корисливо-насильницьку.

В основі кримінологіко-психологічної класифікації особи злочинців лежать домінуючі позиції особи, її спонукання, мотиви, сталі цілі й способи вчинення злочину, міра десоціалізованості особи, характер її антисоціальної спрямованості. Особа злочинця характеризується сукупністю таких ознак: 1) видом вчиненого злочину – об'єктом злочинного замаху, тяжкістю й характером злочинних наслідків: вчиненням злочину вперше, “випадково”, повторно, систематично або рецидивістом; 2) формою провини, мотивом і метою злочину; 3) способом вчинення злочину як показником інтенсивності антисоціальної спрямованості злочинця; 4) ситуацією й приводом до вчинення злочину; 5) наявністю обтяжуючих й пом'якшуючих відповідальність обставин; 6) ставленням злочинця до вчиненого діяння – поведінкою злочинця після вчинення злочину (явка з повинною, ухи-

лення від слідства й суду, обмова невинних, допомога або протидія слідству, поведінка під час відбування покарання) [12, с. 52–56].

Основа типології злочинців – ступінь їх десоціалізованості, міра соціально-ціннісної поведінкової дезадаптації. Тому, за ступенем соціальної дезадаптації розрізняються два типи особи злочинця: 1) антисоціальний тип – особи, які неодноразово вчинили злочини на базі сталої антисоціальної спрямованості, – тип “злісного” злочинця; 2) асоціальний тип – особи, які вперше вчинили злочин на основі загальноасоціальної спрямованості, несоціалізований, “менш злісний” тип злочинця.

За психорегуляційною підставою можна виділити тип особи злочинця, який характеризується дефектами психічної саморегуляції: особи, які вчинили злочин уперше й у результаті випадкового збігу обставин; вчинений злочин суперечить загальному типу поведінки цієї особи, випадково для неї, пов’язаний з окремими дефектами психічної саморегуляції. Цей тип злочинців можна поділити на чотири різновиди: 1) особи, які допускають злочинну недбалість, бездіяльність; 2) особи, які вчиняють злочини через надзвичайну самовпевненість; 3) особи, які вчиняють злочини внаслідок сильного широсердечного хвилювання й у відповідь на неправомірні дії інших осіб; 4) особи, які вчиняють злочини через підвищену ситуативну дезадаптацію.

За змістом ціннісно-орієнтаційної спрямованості особи виділяємо такі групи злочинців: 1) злочинці з антисоціальною корисливою спрямованістю – ця група злочинців зазіхає на основне надбання суспільства – розподіл матеріальних благ відповідно до міри й якості витраченої праці (тут виділяються підгрупи: а) корисливо-господарська підгрупа злочинців (ігнорування оподаткування, ліцензування й ін.); б) корисливо-службова підгрупа злочинців (розкрадання шляхом зловживання службовим становищем, обману клієнтів, вимагання хабарів); в) злодії – особи з корисливими зазіханнями, пов’язаними з таємним викраденням майна (крадіжки); г) шахраї (підробка документів, обманне вимагання й т.ін.); 2) злочинці з антисоціальною корисливо-насильницькою спрямованістю – особи з корисливими зазіханнями, поєднаними з насильством над особою (насильницьке вимагання, грабежі, розбійні напади); 3) злочинці з антигуманною, агресивною спрямованістю – особи з украй зне-

важливим ставленням до життя, здоров'я й особистого достоїнства інших людей.

Варто розрізнати особу злочинця-індивідуаліста й особу злочинця – члена злочинної групи. В останньому випадку кримінально значимою ознакою злочинця є його груповий статус, рольова функція у злочинній групі.

Якщо запитати, чому більшість людей не вчиняє злочинів, то можемо дійти висновку, що від злочинів їх утримує або совість, або страх карного покарання, або суспільний осуд. Саме ці бар'єри на шляху формування злочинної поведінки можуть нейтралізувати криміногенні переконання й звички.

С. М. Іншаков усі криміногенні якості людини поділяє на чотири групи: 1) криміногенні якості, які нейтралізують стримуючий вплив совісті; 2) криміногенні якості, які нейтралізують стримуючий вплив карного покарання; 3) криміногенні якості, які нейтралізують стримуючий вплив суспільного осуду; 4) брак умінь, необхідних для реалізації стримуючого впливу трьох зазначених факторів.

Серед переконань, які належать до першої групи криміногенних якостей, він виділяє: а) переконання, що зумовлюють брак совісності (наприклад, упевненість, що “мені можна те, чого не можна іншим”); б) переконання, що є основою механізму психологічного захисту (наприклад, переконання, що всі люди вчинюють несправедливі вчинки, і пов'язаний із цим життєвий принцип: “я не гірше інших”); в) переконання, які зумовлюють правовий нігілізм [16, с. 47].

На наш погляд, ці переконання найточніше відображають психологію особи злочинця, який вчиняє злочини, пов'язані з ПДВ.

В. Д. Ларичев і О. П. Бембетов виділяють взаємозалежні елементи психологічної структури особи, які укладаються в основні підструктури особи, необхідні й достатні для включення в них всіх можливих рис особи, відомих нині у кримінології й судовій психології.

Перша підструктура – це в основному соціально зумовлені властивості особи: її світогляд, погляди, переконання, бажання, інтереси, схильності, ідеали, спрямованість.

Друга підструктура – це життєвий і професійний досвід, який складається зі знань, навичок, умінь і звичок. Кожний еле-

мент тільки в тому разі можна вважати властивістю особи, коли він уже досить міцно сформований і виявляється в діяльності й поведінці.

Третя підструктура – це індивідуальні особливості окремих психічних процесів і станів або форм відбиття об'єктивного світу: відчуття, сприйняття, пам'ять, увага, мислення, мова, уява, воля, уява, емоції й почуття.

Четверта підструктура – біологічно зумовлені властивості особи: темперамент, біологічні потреби, задатки, вікові й статеві властивості особи, її органічні зміни [17, с. 40–43].

На нашу думку, практичне й наукове значення вивчення особи злочинця, який вчиняє злочини, пов'язані з ПДВ, полягає у такому: 1) таке розуміння особи злочинця спрямовує практичних працівників (і вчених), які вивчають причини злочинності, на виявлення певної групи особистісних якостей; 2) аналіз зазначеної групи особистісних якостей (особи злочинця) дозволяє пояснити витoki злочинної поведінки; 3) вивчивши якості особи, які зумовили злочин, можна за кількістю і властивостями цих негативних якостей віднести злочинця до певного типу (випадковий або злісний), а відповідно й прогнозувати ймовірність вчинення цією людиною злочинів у майбутньому й з урахуванням цього прогнозу вибирати міри реагування на вчинений злочин; 4) знання негативних якостей, які зумовили злочин, дозволяє організувати процес виправлення злочинця у відповідних установах і приймати обґрунтоване рішення про умовно-дострокове звільнення; 5) розкрити негативні якості людини, які зумовили вчинення ним злочину, можна, взявши їх за відповідну крапку, поглибити аналіз джерел злочинної поведінки – виявити причини утворення негативних властивостей особи й умов їх стабільності.

Таким чином кримінологічні особливості особи злочинців узагалі й злочинців, які вчиняють злочини, пов'язані з ПДВ, зокрема розуміють як відносно стабільну сукупність індивідуальних якостей, які визначають типові форми реагування й адаптивних механізмів поведінки, систему уявлень людини про себе, міжособистісні відносини й характер соціальної взаємодії. Дані, отримані за результатами емпіричного вивчення особи злочинців, які вчиняють злочини, пов'язані з ПДВ, порівнюючи із законослухняними громадянами, переконливо свідчать про наяв-

ність у злочинців деяких відмінних рис, у тому числі кримінологічних.

Здебільшого це люди сімейні, сумлінні працівники (багато хто з них має блискучий послужний список і відрізняється винятковими діловими якостями й високим рівнем працездатності), високоорганізовані, високоінтелектуальні, які мають вищу освіту (часто не одну), наукові ступені й звання. Значна частина таких злочинців – особи з високим матеріальним статком.

Для того щоб детальніше вивчити особу аналізованого злочинця, насамперед, варто звернути увагу на мотив, який їй властивий.

Мотив – це внутрішнє спонукання до поведінки, заради чого ця поведінка здійснюється. У мотиві полягає суб'єктивний зміст поведінки. Можна сказати, що мотив найбільш яскраво характеризує людину й її особистість. Мотив – явище кримінологічно-психологічне, але він може формуватися тільки за умови вступу людини в різноманітні відносини з навколишніми, включеністю особи в суспільні зв'язки. Самі мотиви не можуть бути злочинними.

Злочинною може бути тільки поведінка, що залежить від вибору засобів для реалізації мотивів, від моральної спрямованості особи, її солідарності з існуючими правовими нормами.

Вивчення мотивів злочинної поведінки, осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з ПДВ, завжди має здійснюватися в тісному зв'язку з особою злочинця, їх розуміння завжди має слідувати з розуміння самої особи, її сутності. Тільки такий підхід дозволить розкрити, чому цей мотив властивий такому злочинцеві, який вчиняє злочини, пов'язані з ПДВ. Було б помилково думати, що такі злочинці вчиняють злочини винятково з корисливих спонукань. Досить значну кількість серед них займають люди, які вчиняють подібні дії із престижних мотивів, тобто для того, щоб зайняти в житті ще соціальне, а головне – посадове положення. Цим особам необхідно постійно завойовувати авторитет серед навколишніх і т. ін. Користь, яка розуміється у змісті особистого збагачення, якщо вона тут є, виступає як лише додатковий мотив.

Крім того, звернімо увагу на так звані псевдосоціальні мотиви, в основі яких лежить перевага норм, інтересів і цінностей окремих соціальних груп, які суперечать охоронюваним зако-

ном нормам, інтересам і цінностям суспільства в цілому. До типових мотивів такого роду належать й відомчо-корпоративні. Наприклад, досить часто такі злочинці стверджують, що вчиняють злочинні дії для вирішення практичних питань, які без порушення закону розв'язати неможливо. При цьому в кожному конкретному випадку винний усвідомлює, що має місце конфлікт його інтересів і суспільства, й своїми вчинками він порушує кримінально-правові заборони, тому мотив цього разу треба шукати у тому, в чому саме полягає для злочинця зміст протиправних дій, що психологічно він бере гору, виконуючи їх. Саме тому мотивом є не неправильно зрозумілий інтерес групи, суспільства, а певна користь для себе. Інакше кажучи, злочинець не помиляється у правовій і моральній оцінці зазначених вище інтересів, однак у нього є потреба ствердити, поліпшити свій соціальний статус, підтвердити своє соціальне буття, і нарешті, подолати страх бути поверженим або знищеним сформованою в суспільстві системою. Остання обставина може певним чином пояснити, чому певна частина державних службовців, підпадаючи під вплив навколишніх їх товаришів по службі, поступово втягується в орбіту злочинних взаємин, хоча за своїми особистісними характеристиками ці особи споконвічно не збиралися ставати злочинцями.

Очевидно, що окремі вчинки, а тим більше поведінка людини в цілому спрямовується не одним якимось, а низкою мотивів, що перебувають один з одним у складних ієрархічних відносинах. Серед них можна виділити основні, провідні, які й стимулюють поведінку, надають їй суб'єктивний, особистісний зміст. Разом із тим вивчення злочинів, пов'язаних із ПДВ, переконує в тому, що одночасно й паралельно можуть діяти два й більше ведучі мотиви. Вони взаємно доповнюють і підсилюють один одного, надаючи поведінці цілеспрямований, сталий характер, значно підвищуючи її суспільну небезпеку. У цьому, крім іншого, можна простежити причину тривалого вчинення злочинів такими злочинцями.

Таким чином, мотивування – раціональне пояснення причин дії з допомогою вказівки на соціально прийнятні для такого злочинця і його оточення обставини, які спонукали до вибору цієї дії. Мотивування виступає як одна з форм усвідомлення мотивів; з її допомогою злочинець, який вчиняє злочини, пов'язані

з ПДВ, іноді виправдовує свою поведінку або маскує її для психологічного захисту, внутрішнього виправдання порушення встановлених правових приписів. При цьому, розуміючи, що він порушує закон, такий злочинець виправдує свої дії тим, що опікується, наприклад, благополуччям керованого ним підприємства. Проте слід пам'ятати й про ті випадки, коли з допомогою мотивування намагаються приховати справжні мотиви.

Виявлення й вивчення мотивів злочинної поведінки важливі не тільки для розслідування злочинів, пов'язаних із ПДВ, запобіжної роботи зі злочинцями, які вчиняють такі злочини, але й правильної кваліфікації злочинів, для виконання загальних завдань профілактики злочинності. Мається на увазі типологія особи злочинця залежно від мотивів злочинної поведінки. Створені на цій основі, вони будуть досить цінні саме для профілактики, оскільки не можна успішно запобігти злочинам, не знаючи мотивів, за якими вони вчинюються.

Перш ніж розглянути особливості особи злочинця, який вчиняє безпосередньо злочини, пов'язані з ПДВ, зазначимо, що правовиконавця законодавства про ПДВ характеризують: 1) позитивне ставлення до людської особистості, її найважливіших благ; 2) високе почуття відповідальності й обов'язку; 3) трепетливе ставлення до своїх цивільних прав (у тому числі правам платника податків); 4) відповідальне й дбайливе ставлення до вимог і обов'язків (дотримання законодавства про ПДВ); орієнтація на пріоритет не тільки власних потреб, а також потреб суспільства, інтересів країни.

На наш погляд, розкриття кримінологічного-психологічного структури особи сумлінного виконавця законодавства про ПДВ має важливе теоретичне й практичне значення. Воно спрямовує на дослідження закономірностей, факторів і умов формування й розвитку особи законслухняної людини з високим рівнем індивідуальної, групової й суспільної правової свідомості, правової соціалізації й характеризується здатністю до високої цивільної саморегуляції своєї поведінки.

Правозастосовна поведінка сумлінного виконавця законодавства про ПДВ вимагає розвиненої правосвідомості, правового виховання.

Для того щоб людина поводитися правомірно, вона має прийняти (інтерналізувати) правоохоронювальні соціальні цінності, засвоїти стереотипи правовиконавчої поведінки [12, с. 52–56].

Правові уявлення, оцінення й установки утворюють правосвідомість особи. Правосвідомість людини визначається її загальною ціннісною орієнтацією, загальною спрямованістю особи відносно соціальних цінностей, охоронюваних правом.

Індивідуальна правосвідомість виявляється в мотивах правозначимих поведінкових актів, в особливого особистісно-структурному змісті – солідарності особи із правом на основі її переконання в необхідності дотримання правових норм або у правовому негативізмі – у запереченні правових цінностей. Солідарність особи із правом означає, що правовиконавча поведінка сама собою стає особистісно прийнятною цінністю, самодостатнім інтересом особи [12, с. 52–56].

На бачення автора, для об'єктивнішої кримінологічної характеристики суб'єкта злочину, пов'язаного з ПДВ, можна виділити такі типи злочинців:

1) корисливий тип. Цьому типу характерними є широкі матеріальні потреби, які стають основною метою життя й реалізуються у виді нагромадження грошей, коштовностей, придбання різних речей. Злочинці такого типу відрізняються організаторськими здібностями, самовладанням і витримкою. Разом із тим вони почувають страх перед покаранням. Брак високого соціального статусу, а також вищої освіти вони можуть компенсувати соціальними й, насамперед, діловими зв'язками в різних сферах;

2) непослідовно корисливий тип. Метою цього типу є ствердження своєї значимості, прагнення домінувати над оточенням й управляти ним, що, у свою чергу, досягається й нагромадженням матеріальних багатств. Основним мотивом злочинних дій для такої категорії осіб є ствердження себе в житті. Для них найхарактерніші такі риси, як честолюбство й прагнення до лідерства. Крім того, вони відрізняються вмінням пристосовуватися до навколишнього середовища, орієнтуються у правових нормах і вимогах, можуть контролювати свою поведінку. Злочинці цього типу, як правило, мають високий соціальний статус, вищу освіту й розгалужені зв'язки в різних сферах від комер-

ційних до кримінальних. Якщо буде потреба вони намагатимуться зробити все, щоб уникнути відповідальності.

3) інтелектуальний тип. Злочинцям цього типу цікавий не тільки результат вчиненого злочину, задоволення своїх матеріальних потреб, але й процес його вчинення. При цьому держава є для них супротивником, якого необхідно “переграти”, мобілізуючи весь свій потенціал. Способи вчинення злочинів їх добре продумані й чітко сплановані. Надалі ними вживаються заходи для ретельного приховання слідів злочинної діяльності. Представники зазначеної категорії володіють, як правило, завищеними амбіціями. Вони розумні, обережні, мають високий соціальний статус, одну або кілька вищих освіт (як правило, юридичну, економічну або управлінську), можливо, науковий ступінь, а також розгалужені зв'язки, у тому числі у сферах управління галузями економіки та держави. Багато хто з них не вважають свої дії злочинними, виправдуючи їх недосконалістю чинного законодавства й економічної системи держави, думаючи, що вони завдяки своєму інтелектуальному рівню лише використували цю недосконалість;

4) ситуативний тип. Злочинці цього типу вчиняють злочини переважно під тиском сформованих життєвих обставин. Вони прагнуть наблизитися до матеріального добробуту середнього класу розвинених країн. Використовувані ними способи вчинення злочинів, пов'язаних із ПДВ, як правило, досить примітивні й без подальшого маскування. Вчиненню злочину може передувати боротьба мотивів: з одного боку, розв'язання матеріальних проблем, а з другого, погроза викриття й несприятливих наслідків цього. Злочинцям ситуативного типу властиві: невисокий соціальний статус, брак вищої освіти, наявність спеціальності, яка не відповідає характеру здійснюваної діяльності. До цієї категорії належить значна частина індивідуальних підприємців без утворення юридичної особи, а також керівників дрібних і середніх підприємств, у тому числі тих, які раніше втратили за певних причин роботу за спеціальністю.

Список використаних джерел

1. Ратинов А. Р. Личность преступника и проблема ценности / Александр Рувимович Ратинов // Вопросы борьбы с преступностью : сб. тр. – М. : Юрид. л-ра, 1978. – Вып. 29. – С. 101–113.

2. Лысков Б. Д. Основы юридической психологии : [учеб. пособ.] / Б. Д. Лысков, Т. Н. Курбатова. – Л. : Изд-во ЛГУ им. А. А. Жданова. – 52 с.
3. Чефранов В. А. Правовое сознание как разновидность социального отражения. Философско-методологический очерк : [монограф.] / Вадим Александрович Чефранов. – К. : Вища шк., 1976. – 210 с.
4. Васильев В. Л. Юридическая психология : [учеб. пособ.] / Владислав Леонидович Васильев. – М. : Юрид. л-ра, 1991. – 461 с.
5. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения : [учеб. пособ.] / Константин Еремеевич Игошев. – Горький : Изд-во ГВШ МВД СССР, 1974. – 168 с.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : в 3-х кн. / Анатолій Петрович Закалюк. – К. : Вид. Дім “Ін Юре”, 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.
7. Кримінологія і профілактика злочинів : [курс лекц.] : (Загальна частина) / Александров Ю. В., Гаврилишин А. П., Лихолоб В. Г. та ін. – К. : УАВС, 1996. – 272 с.
8. Джужа О. М. Кримінологія : [підруч.] / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, В. В. Василевич ; за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
9. Гринчак В. М. Кримінологія. Особа злочинця : [підруч.] / В. М. Гринчак, А. Й. Міллер ; за заг. ред. О. М. Джужі ; О. М. Джужа, П. П. Михайленко, В. В. Василевич та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
10. Долгова А. И. Криминология. Преступник и его криминологическое изучение : [учебн.] / [Алексеев А. И., Аргунова Ю. Н., Ванюшкин С. В. и др.] / под ред. А. И. Долговой. – М. : Изд-кая гр. ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – 784 с.
11. Криминология. Криминологическая характеристика личности преступника : [учебн.] / [Беляев Н. А., Волгарева И. В., Кропачев Н. М. и др.] / под ред. В.В. Орехова. – СПб. : Изд-во СПб-кого унта, 1992. – 216 с.
12. Еникеев М. И. Юридическая психология : [учебн.] / Марат Исхакович Еникеев. – М. : Изд-во “Норма”, 2002. – 501 с.
13. Познышев С. В. Кримінальна психологія. Преступні типи / Сергей Викторович Познышев. – Л. : Гос. Изд-во., 1926. – 255 с.
14. Лазурский А. Ф. Очерки науки о характерах / Александр Федорович Лазхурский. – М. : Наука, 1995. – 272 с.
15. Зелинский А. Ф. Рецедив преступлений: структура, связи, прогнозирование : [монограф.] / Анатолий Феофанович Зелинский. – Х. : Вищ. шк., Изд-во при ХГУ, 1980. – 151 с.

16. Иншаков С. М. Криминология : [учебн.] / Сергей Михайлович Иншаков. – М. : Юриспруденция, 2000. – 432 с.

17. Ларичев В. Д. Налоговые преступления : [учеб. пособ.] / В. Д. Ларичев, А. П. Бембетов. – М. : Экзамен, 2001. – 336 с.